

Cooperació i educació per al desenvolupament

Sandra Costa*

Reflexions entorn de diferents experiències de solidaritat

1. Introducció

En el moment actual, parlar de cooperació i educació per al desenvolupament és aportar més del que ja moltes ONG i, fins i tot, les mateixes administracions públiques estan elaborant. La intenció d'aquest escrit no és més que contribuir a aquesta allau de reflexions nascudes de la humil i discreta experiència personal. Recollir i posar en ordre idees, plantejaments i formes de fer entorn de la concepció, situar-la, delimitar-la i, per sobre de tot, viure-la des d'un esperit de solidaritat, justícia i transformació social.

Si mirem les diferents propostes formatives de les ONG o de centres especialitzats en temàtiques nord-sud, o fins i tot de les mateixes universitats, trobem gran varietat de currícula formatius entorn de les temàtiques de cooperació i educació per al desenvolupament: monogràfics, jornades, conferències, postgraus, màsters, diplomatures, cursos d'aprofundiment... Per exemple: «Monogràfic sobre cooperació», «Formació per a agents de desenvolupament internacional», «Jornades de reflexió sobre el deute extern», «Cursos de formació per a mestres sobre educació per al desenvolupament», «Aprofundiment de les relacions nord-sud», «Mitjans de comunicació i relacions nord-sud»... i podríem ampliar-ne el llistat.

Cadascuna de les propostes, i les que deixem en el tinter, responen, des del seu camp d'acció, a un intent de donar forma a tot el moviment de solidaritat que s'ha anat generant en aquests darrers anys i a una voluntat de buscar-hi conjuntament resposta. Aquesta solidaritat busca, per sobre de tot, pal·liar les desigualtats entre països, pobles, cultures, races i gèneres, i trobar-hi solucions; pretén denunciar-ne les causes i provocar canvis

* Sandra Costa és Educadora Social i llicenciada en Pedagogia per la Universitat de Barcelona. Ha treballat en educació per al desenvolupament amb conegudes institucions de cooperació per al desenvolupament, entre altres l'Associació Catalana de Professionals per la Cooperació (ACPC) i Intermón, en temes de formació, aquí a Catalunya, i participant en els projectes que es realitzen en els països empobrits. Actualment treballa com educadora social en un Centre Residencial d'Acció Educativa a Barcelona.

Adreça electrònica: sandraroda@latinmail.com

estructurals. Es tracta d'una solidaritat, però, que no s'accontenta a seguir el rumb dels models neoeconòmics actuals.

2. Presentació

D'on partim quan parlem de cooperació i educació per al desenvolupament? Partim de tot el camí traçat, històricament, amb accions desenvolupades amb la finalitat de cercar la igualtat d'oportunitats, la garantia dels drets universals, de la convivència i de la pau.

Hi ha unes constants vitals entorn de la cooperació i l'educació per al desenvolupament, i cadascú, des d'on s'ha anat situant, ha contribuït a donar-los cos, de manera que avui ja en podem parlar i escriure'n compendis, llibres...

Però també és cert que sempre és bo observar aquestes constants vitals, mirar la temperatura i el ritme amb què s'avança, per no fer-ne una moda, un pas lleuger i massa fàcil que respongui a volades d'un temps que, per ser massa ràpid, superflu i desconcertant, alleugereixi les necessitats personals i no les de la col·lectivitat per a la qual volem treballar: els exclosos, els empobrits del nostre sistema.

La idea presentada en aquest escrit vol partir, després de passar breument —com qui fa un viatge en tres dimensions— per l'actual sistema mundial, de l'aprofundiment de l'acció de cooperar, vinculada i relacionada estretament amb l'acció d'educar. Cooperar en un context, mitjançant una acció, amb uns mitjans, en relació amb altres variables, amb unes possibilitats, amb uns obstacles... però cooperar com a *relació amb...*, entesa aquesta com el mitjà i no com la finalitat d'un procés.

Per desenvolupar aquestes idees seguirem els passos que s'esmenten a continuació:

a) Emmarcarem l'acció de cooperar i fer educació per al desenvolupament en el si d'un context mundial, mitjançant l'anàlisi de la realitat, el diagnòstic i la detecció de necessitats.

b) En un segon nivell aprofundirem alguns elements clau destacables d'aquesta complexitat: la globalització, la interdependència, la transformació social, les xarxes de solidaritat...

c) És partint d'aquí que introduïrem algunes respostes assajades, ja històricament, des de la solidaritat: entre elles, el plantejament de la *cooperació*.

I aprofitant que ja n'hauem vist breument l'evolució, introduïrem tot seguit el que anomeno, a partir de l'experiència i la reflexió personals, *cooperació com a procés*. L'intercanvi, l'acompanyament, el punt de trobada entre dues realitats, la transformació, i tot això en constant moviment, en procés, i en un sistema de relació dinàmic, capaç de ser generador de vida i d'introduir ordre en pro del desenvolupament autònom i sostenible de les persones. Aquesta primera aproximació a la temàtica respondria a una concepció sistèmica de la cooperació per al desenvolupament i, alhora, a una manera d'entendre les relacions nord-sud.

L'apartat on es desenvolupa més la qüestió de la cooperació per al desenvolupament, prenent com a nucli i centre d'atenció l'acció en si de *cooperar*, no es pot concebre sense tenir en compte els apartats anteriors, que tracten l'actual sistema mundial, la globalització de la pobresa i la interdependència dels problemes generats per les relacions de desigualtat. Però, per sobre de tot, no podem desvincular la cooperació per al desenvolupament dels processos educatius i de canvi de comportaments i actituds, necessaris per a la transformació social. I aquesta qüestió queda recollida quan parlem d'educació per al desenvolupament.

Diffícilment una solidaritat internacional, entesa en el sentit ampli del terme, pot basar-se només en polítiques de cooperació, ja sigui des d'organismes oficials o des d'ONG. Cal que vagi acompanyada de tot el procés educatiu que hem de realitzar en diferents àmbits per assumir, des dels anomenats «països del nord», responsabilitats pel que fa a les causes generades principalment pels nostres interessos politicoeconòmics i que deixen una majoria de la població mundial amb les necessitats més bàsiques al descobert, i per trobar-hi resposta.

d) L'educació per al desenvolupament, intentant seguir l'analogia de la cooperació per al desenvolupament, caldrà entendre-la i viure-la des d'una perspectiva també de procés per a un canvi i una transformació socials. Hi ha diferents maneres de portar a la pràctica l'educació per al desenvolupament, diversos àmbits i diverses metodologies; però, anant a l'essència d'aquesta, cal veure'n els objectius —quina és la intenció en educar—, els destinataris, quines metodologies s'empren, de quins recursos es disposa...

3. En quin context ens situem per parlar de solidaritat i practicar-la?

Situar-nos en un context ens ajuda a prendre consciència de la importància de tots els elements que integren un sistema, pel caràcter predominant, condicionador, influent o possibilitador que poden arribar a tenir.

Aquesta és la finalitat d'aquest apartat: emmarcar les accions de cooperació i educació per al desenvolupament en el si del nostre sistema mundial. Significa, doncs, posar damunt la taula el moment que estem travessant, entrat el segle XXI, iniciant o no un nou mil·lenni.

Podem parlar de crisi general del sistema? O ens cal parlar de diverses crisis? Hi ha desordre? Caos? Quins són els mecanismes que han d'ajudar de nou a reestructurar el nostre sistema? Les problemàtiques que avui vivim i veiem des dels mitjans de comunicació, quina transcendència tenen en la vida particular de les persones? Es prenen com a prioritàries, preocupants, considerades de primer ordre en l'àmbit personal, polític...?

Preguntar-nos per la principal problemàtica del moment és trobar la resposta més enllà de les notícies i les xifres esperpèntiques d'informes del Banc Mundial... i adonar-nos que la pobresa dels països del sud avui augmenta al mateix ritme que augmenta la riquesa dels països del nord. I això és un problema!

Ens trobem en un món dividit entre països rics i països pobres; alguns els anomenen «del Primer Món», «del Tercer Món», «del Quart Món», o bé «del nord» i «del sud». Més enllà d'aquestes denominacions, parlem d'un món separat en dues realitats totalment diversificades. D'una banda, hi ha elements d'aquest sistema que, dins la diversitat, presenten unes condicions i característiques mínimament homogènies, i aquestes es contraposen amb la part dominant del sistema, que gaudeix de condicions i característiques diferents; i en el moment de relacionar-se, els segons se situen per damunt i dirigeixen, influeixen i fins i tot agreugen la situació dels primers.

Parlem de les relacions entre els països del nord i del sud. Segons l'informe del PNUD, els països que concentren el 20% més ric de la població mundial participen en el PNB internacional amb el 82,7%. Mentre que aquells països on viu el 20% més pobre de la població, només hi participen amb l'1,4%.

La pobresa desencadenada per la desigualtat entre rics i pobres ens porta a situar *l'economia en un paper protagonista* d'aquesta contraposició:

- *L'economia neoliberal* domina els nostres mercats, té el poder polític per decidir el rumb de la història, de les relacions, per imposar models de referència. En el neoliberalisme tot és tractat en termes de mercaderies, d'intercanvis mesurats pel diner, l'eficàcia i la rendibilitat.

- Avui, *les relacions comercials* entre els països són desiguals, els anomenats *països rics* dominen els mercats internacionals. Les principals exportacions es realitzen entre els mateixos països rics, excepte quan es tracta de les principals matèries primeres, com el petroli, el gas natural, minerals... que depenen dels països del sud, principalment dels països africans. En la resta de relacions comercials, són els països del nord qui fixa els preus i les condicions de competitivitat en els mercats internacionals.

- *El deute extern* és també una de les qüestions latents en les relacions financeres entre països del nord i del sud. Un deute històric, permanent, en constant augment, corromput tant des del nord com des dels mateixos governants del sud; però qui avui en pateix les conseqüències directes és la gent, el poble que no veu garantit l'accés als serveis socials, ni cobertes les necessitats més bàsiques.

- *Les institucions financeres internacionals* (Banc Mundial, Fons Monetari Internacional...) controlen i dictaminen plans d'ajustament estructural en les economies dels països del sud, que no fan altra cosa que obstaculitzar-ne el desenvolupament i incrementar-ne la dependència.

- Una gran part de la població mundial no té garantida l'alimentació; i això no ocorre en un planeta on no hi ha prou aliments per a tothom, sinó que es dona una *injusta distribució dels recursos*. L'Àfrica és un dels principals continents castigats per la inseguretat alimentària. El sistema de monocultius fa que avui el continent resti submergit en la pobresa, la fam i les problemàtiques d'interessos polítics de les principals potències.

- *El comerç d'armes*. Tot i els tractats de prohibició i delimitació de fabricació i venda d'armes, la guerra no ha cessat. Tot l'arsenal d'armament nuclear continua plantejant greus problemes d'ordre tant econòmic com ecològic. El comerç d'armes també està lligat amb l'augment, en general, de la violència estructural en les nostres societats.

Els principals mercats prometedors en tot el negoci de la indústria armamentística són els països del sud, on s'evidencia moltes vegades la venda d'aquests productes sota operacions d'ajuda al desenvolupament.

Els pressupostos d'Estat destinats a defensa i a investigació encara avui continuen representant un elevat cost per a les economies dels països. Es prioritzen dins els pressupostos anuals, i d'aquesta manera creixen les despeses militars per sobre d'altres, com ara les de sanitat, educació...

- *La crisi mediambiental*, que es relaciona també amb els usos i abusos dels recursos limitats del nostre planeta. De la dominació de l'home per damunt de la naturalesa, la submissió d'aquesta a les necessitats creades per la humanitat. Trobem problemes d'aigua, sequera, avanç del desert a les zones del Sahel, l'escalfament de la terra, la capa d'ozó, la tala d'arbres, la contaminació ambiental i l'extinció d'algunes espècies de la fauna i la flora a ritmes que hem provocat i accelerat.

- En relació amb aquest punt, experts en demografia aborden el tema del *creixement de la població*. Els 6.000 milions d'habitants que ja avui es comptabilitzen i que es duplicaran en qüestió de 40 anys, preocupen en les cimeres internacionals. Ara bé, ens podem preguntar si preocupa tant la xifra com el fet que darrere de tants zeros hi ha les persones que continuen i continuaran en els límits de la pobresa, l'analfabetisme i l'exclusió

social. També veiem que experts en polítiques demogràfiques continuen pensant en bones estratègies de planificació familiar per a les famílies pobres, com a solució: esterilització, mètodes anticonceptius, limitació d'un fill per família en el cas de la Xina, etc. Ara bé, s'han preocupat d'augmentar el nivell de vida, d'ingressos i de desenvolupament humà de les famílies pobres?

- També cal parlar dels *conflictes ètnics*, principalment els que es van desencadenant al continent africà. Un continent delimitat i fronteritzat des de les metròpolis, passant per alt les estructures de poder autòctones, fracturant així pobles i cultures, subordinant i manipulant polítics locals segons si seguien les normes dictaminades des de l'imperialisme europeu de l'època. Avui, el ressorgiment d'aquests conflictes ètnics no és més que l'expressió d'una situació que desdibuixa l'Àfrica sota fronteres artificials.

- *Explotació laboral en la societat consumista*. En una societat consumista on ens trobem en nivells de sobreproducció i sobreconsum, les condicions per continuar aquest engranatge de compra-venda sobrepassen els límits de dignitat i qualitat de vida. Des dels països del nord, el ritme trepidant de les nostres societats opulentes ens porta a treballar frenèticament per aconseguir cada vegada més. *Tenir* se sobreposa a *ser* persones. La publicitat de consum governa les nostres vides.

Però darrere les actituds consumistes, també caldria prendre una actitud responsable. Qui ha produït aquell producte? En quines condicions? El medi ambient s'ha vist afectat? El treball infantil explotador és una realitat més dels països del sud que porta a la mort molts d'aquests infants, treballadors de productes que aquí consumim a un preu rebentat.

- *La cultura dominant i el paper dels mitjans de comunicació de masses*. Si bé s'ha guanyat en rapidesa i universalitat de les informacions i els missatges, també cal veure quins interessos i quin poder hi ha darrere les informacions que rebem, principalment per la televisió. Hi ha una clara distorsió de la visió del món. Interessa que es coneguin certes coses, que es difonguin, i la manipulació ha arribat a extrems en moments difícils de controlar.

Des d'aquí també podem entendre tota la cultura homogeneïtzadora que ens venen. La «macdonalització», la coca-cola, la cultura de la immediatesa, de la imatge, determina els valors i marca les pautes d'organització social de les persones, les famílies i els col·lectius socials.

En una realitat dinàmica i complexa com la que vivim, es planteja abordar el treball per al canvi, per a la transformació social d'aquesta història que avança a ritmes deshumanitzants, començant per tenir en compte els col·lectius, grups, pobles sencers, que en pateixen les conseqüències directes. Potser la solidaritat és la resposta per trobar l'equilibri que contraresti els efectes mortals de la desigualtat entre rics i pobres.

Tot el moviment de la solidaritat neix per combatre les causes de la pobresa. Ja sigui prenent consciència de la situació, posant-se a la pell de l'altre, assumint responsabilitats ètiques, buscant i portant a la pràctica la llibertat i la justícia per als empobrits...

La realitat que tenim és la porta d'entrada a un diàleg constant, a una anàlisi, reflexió, crítica i plantejament d'accions des de la solidaritat. Cada moment històric considera unes variables de les quals no podem escapar si realment volem abordar la pobresa, la desigualtat social i l'exclusió des de les causes estructurals que les generen. Creativitat, imaginació, idealisme, utopia?

4. Alguns elements clau que cal tenir en compte

En un sistema en constant moviment, en què els països del nord i els del sud estan en relació, les problemàtiques derivades d'aquesta desigualtat prenen un caire global i interdependent.

- *La globalització* de l'actual sistema que es porta a terme mitjançant el sistema financer, les relacions comercials, els models de pensament únic imperants... ens fa veure que les causes de la pobresa no es poden tractar aïlladament.

Els principals problemes del sistema mundial han pres un caràcter global, en relació constant amb els altres elements, realitats i problemàtiques. La solució a aquests, és a dir, l'impacte per solucionar-ho, també ha de ser un impacte global. Es parla de l'empremta global com aquella que ocasiona un impacte social, econòmic i polític en el planeta. Un fet, una situació, un conflicte, comporta conseqüències i impactes mundials. Qualsevol punt de partida, per llunyà que sigui, ens fa entrar en contacte amb les situacions planetàries.

- *La interdependència* significa que hi ha moltes situacions, accions i elements del nostre entorn més immediat que estan en connexió amb realitats i problemàtiques de la situació planetària nord-sud.

Per exemple, el consum desmesurat de paper està en relació amb la tala d'arbres, la desforestació de les selves i, per tant, amb el fenomen del canvi climàtic. I el sucre que consumim està en relació amb les condicions de vida i de supervivència del camperol o camperola de la canya de sucre de la República Dominicana.

Un món interdependent, globalitzat, també ens brinda oportunitats i mirades en clau educativa i, per tant, humanitzadora. Pot esdevenir un element important per abordar la solidaritat, ja sigui des de la cooperació o des de l'educació per al desenvolupament.

La interdependència ens pot ajudar a plantejar les accions transformadores, partint de l'anàlisi, la conscienciació, la sensibilització i el canvi d'actituds. Els projectes de cooperació, per exemple, no podran estar apartats de tots els condicionaments que imposa la globalització, caldrà que siguin abordats sota criteris de sostenibilitat. Se'ns obre la possibilitat de l'*acció local i global*. Es tracta de pensar globalment i actuar localment, tal com es va dir a la Cimera de Rio de Janeiro (1992).

- I finalment, cal fer referència al concepte de *xarxa*. Veient que som en un món complex, amb múltiples connexions, amb facilitats per globalitzar, amb interdependències... és el moment també de traçar línies que ens permetin encreuar totes aquelles accions i aquells projectes que aposten per la transformació i el canvi social.

Si realment aquest món és un «llogaret universal», per què no fem que també sigui la casa de tothom, dels que encara estan exclosos? Per què des de les xarxes de solidaritat, d'unió i coordinació d'esforços, no trebalem perquè en aquest context mundial ressorgeixi l'alternativa a aquest model de desenvolupament que ens han volgut imposar com a únic?

«Fer xarxa» vol dir estar en contacte, intercanviar, créixer, relacionar-nos i sentir que, malgrat que els monstres de l'economia, la cultura dominant i la política neoliberal vulguin governar el món, també des de la solidaritat es pot teixir una nova manera de viure, i que aquesta s'ha d'anar enfortint per poder realment tenir un paper decisiu.

5. La cooperació: algunes reflexions

Després de plantejar els anteriors paràgrafs en clau d'anàlisi i de contextualització, s'imposa explicar què és la cooperació i aprofundir l'acció de *cooperar*. Haver iniciat l'article presentant l'anàlisi de la realitat ens ajuda a no deslligar l'acció de cooperar d'un sistema, i a entendre-la com a relació entre els elements d'aquest sistema.

Partint de la situació generada per la desigualtat entre països del nord i països del sud, i conscients de les conseqüències que aquesta relació genera, s'han anat creant al llarg del temps programes internacio-

nals d'ajut als països amb dificultats per desenvolupar-se: els programes de cooperació. Aquestes iniciatives neixen amb intencions concretes i des de diferents institucions: governs, organitzacions intergovernamentals, empreses, obres socials de les caixes d'estalvi i de les ONG per al desenvolupament...

És a partir de la Segona Guerra Mundial que, sota el nom de *cooperació*, s'estableix un tipus de relació entre estats. Si bé en un principi aquesta relació tenia un caràcter assistencialista, amb el temps una nova onada ha marcat les característiques del concepte de *cooperació*. Sota el nom de *cooperació per al desenvolupament* s'ha volgut introduir ja un nou estil d'entrar en relació amb les realitats de pobresa i marginació i de treballar per eradicar-les, promovent, així, el desenvolupament autònom.

Les ONG són les que van al capdavant d'aquesta nova forma de realitzar la cooperació, tot i que podríem analitzar en profunditat la situació de les ONG i veuríem diferents maneres de dur a terme aquesta tasca.

Una relació de cooperació és, per sobre de tot, una relació amb i per a les persones, i en aquest cas per a persones i col·lectius que pateixen les conseqüències i les problemàtiques sorgides de la desigualtat existent entre països rics i països pobres.

En tot aquest procés caldria fer una autoavaluació per veure els diferents models de cooperació que s'han posat en pràctica entre països del nord i països del sud.

Per exemple, caldria que ens preguntéssim si per als països rics aquesta forma de relació, en alguns moments, ha estat:

- Beneficiosa (per exemple, els crèdits FAD).
- S'ha donat allò que a nosaltres ens sobrava.
- S'ha creat dependència.
- S'ha actuat col·laborant per resoldre les necessitats sentides des de la nostra perspectiva (és a dir, en funció de les necessitats que nosaltres pensem que poden tenir).

I per als països pobres la relació pot haver esdevingut en alguns moments:

- Una demanda constant.
- Un acomodament a la demanda-resposta.
- Una dependència d'allò que els porten.
- Una relació d'inferioritat.

En aquests casos parlariem d'una relació amb experiències oposades i desiguals.

5.1. COOPERACIÓ COM A RELACIÓ I PROCÉS

Per tant, en un primer moment d'anàlisi i aprofundiment de què és cooperació, com a principal tema d'aquest article, hem de centrar-nos en l'acció de cooperar com a procés de relació.

Hi ha algunes variables que ens ajuden a definir el procés i que s'hi vinculen com a part integrant:

En primer lloc, cal parlar de la cooperació com a *relació educativa*, en la mesura que posa en contacte dues realitats, dos elements dins d'un sistema de complexitat, amb la finalitat de provocar un canvi. Parlarem, per tant, de contribuir a un procés de transformació d'una realitat per provocar el desenvolupament integral.

Si pretenem relacionar, cooperar i educar, hem de partir del fet que cooperar és un *acte intencionat*: hi ha la intenció que aquells subjectes, grups o comunitats amb els quals s'està en relació puguin millorar la seva situació de pobresa i exclusió.

En una relació entre dues realitats es dona una *interacció*; i això és més evident quan parlem de «relació de cooperació», en què el mot *cooperació*, per si mateix, ens parla d'aquesta *acció conjunta, mútua o recíproca* i del fet que, a causa d'aquesta interacció, s'esdevenen les modificacions, els canvis esperats. Cap de les realitats que entren en relació no queda igual.

Però quin tipus de relació s'estableix? És una relació de dominació entre el que realitza l'acció de cooperar i els subjectes amb qui es coopera? És una relació protectora? Assistencialista? Dependent? Entre iguals?

Aquestes són les preguntes que hauríem de fer-nos quan volem analitzar accions de cooperació. Des de quin tipus de relació es fa, implícitament o explícitament.

D'entrada, si volem ser fidels a la terminologia *cooperar*, caldria ser conscients que es tracta d'un relació *d'igualtat entre dos*.¹ Per establir una relació entre dues parts, nord-sud, cal establir les condicions perquè aquest punt de trobada sigui un espai de *creixement i aprenentatge mutu*.

(1) Aquesta relació d'iguals, quan parlem de cooperació, vol dir saber-nos veure com a persones, amb reclam a la igualtat d'oportunitats, i per això volem treballar-hi. Ara sí que és cert que partim d'una relació asimètrica, ja que amb qui ens relacionem quan fem cooperació és amb qui, dins el sistema mundial, es troba exclòs, dominat, explotat o maltractat.

Les condicions que s'haurien de donar són:

— El coneixement profund de la realitat amb què ens estem relacionant.

Si conec, vol dir que m'interessa, que em preocupa i, per tant, que hi diposito un interès i una intenció que la situació de problema, dificultat o injustícia amb què em trobo experimenti un canvi i entri en un procés de treball per al desenvolupament autònom.

— La confiança i el respecte, bàsics per crear un espai d'intercanvi, de receptivitat i de disponibilitat. Des d'aquestes premisses es fa possible el diàleg, la comprensió i l'atenció a les necessitats de l'altre. Cal escoltar i ser capaç de flexibilitzar certs punts de vista sovint massa rígids.

— Relació merament de traspàs econòmic, tècnic o organitzatiu? O relació per sobre de tot humana, complexa, rica, però també amb limitacions? Ens trobem en una acció que afecta persones, subjectes: homes, dones, infants, adolescents amb problemàtiques concretes (accés a serveis socials bàsics, inhalació de cola, necessitats de recursos per conrear la terra, analfabetisme, problemàtiques relacionades amb la salut..., per exemple), i sovint concretem la nostra relació de cooperació en un projecte que anomenem de «cooperació per al desenvolupament». Però darrere d'aquests projectes hi ha uns protagonistes, hi ha unes necessitats i una manera de fer que sovint queden sotmeses a d'altres interessos i intencions.

L'activitat de les ONG mitjançant els cooperants, el bagatge acumulat i la seva experiència professional (en medicina, pedagogia, agronomia, economia, sociologia, enginyeria...) és d'un gran reconeixement; però això no ens ha d'apartar de poder ser crítics i veure per on s'avança en tot el que són els projectes de cooperació.

Si partim d'aquests subjectes, d'unes comunitats del sud, i si centrem el punt de mira en ells i no en el projecte tècnic i tot l'instrumentalisme que hi ha al darrere (subvencions, justificacions, avaluacions, pressupostos, burocràcia...), hem d'arribar a concebre'ls des de l'òptica del *protagonisme* i de la *participació*.

Cooperem i actuem atenent a les necessitats reals de les persones objecte de l'acció? Aquestes necessitats responen a l'imaginari que tota persona té amb vista a millorar les seua situació personal, i més quan aquesta és de clara lluita per la supervivència? Atenem la seua paraula? Els donem la paraula? Deixem que decideixin? Si realment atenem aquestes qüestions, arribem a la relació de cooperació amb l'altre situant-nos al lloc on ens cal ser: en una situació d'acompanyament.

Un acompanyament en un procés que tant pot ser de:

- conscienciació de la realitat
- detecció de necessitats
- definició
- presa de decisions
- plantejament d'accions
- coordinació d'accions
- recerca de recursos i mitjans
- desenvolupament de l'acció
- presència (estar amb l'altre)
- reconeixement dels errors
- avaluació-autoavaluació
- celebració de les fites aconseguides

És un acompanyament integral que ens ajuda a situar-nos en aquesta relació de cooperació perquè sentim que, en la trobada amb l'altre, estem en situació de potenciar els processos de promoció, de desenvolupament humà i d'emancipació, i només d'aquesta manera sentirem que caminem conjuntament.

Des d'aquesta perspectiva de l'acompanyament, del punt de trobada, de l'intercanvi, els projectes de cooperació o les accions de cooperació, com diu Luis Aranguren, «(...) formen part d'un procés global de promoció humana, de dinamització comunitària en el territori, d'autogestió dels propis problemes i solucions, d'ajuda mútua i d'invenió de noves formes d'aprofundiment de la democràcia de base. De fet, aquest procés respon al dinamisme del moviment social que generen els mateixos col·lectius exclosos, ja sigui en l'anomenat Tercer Món, com en el Quart Món (...)».

L'intercanvi, l'acompanyament, el punt de trobada entre dues realitats, la transformació, el diàleg, la participació... són elements bàsics per definir la cooperació com a procés educatiu. Tot en constant moviment, en interrelació i en el si d'un sistema, ha de fer possible generar vida i introduir ordre en pro del desenvolupament autònom i sostenible de les persones.

Quan parlem de relació de cooperació amb realitats del sud, no podem deixar d'analitzar els contextos, el temps i l'espai com a variables i condicionadors de l'acció; i també els destinataris de l'acció, amb qui treballem, quines són les seves característiques, de quanta població es tracta, quins són els seus espais vitals i quotidians...

I els mitjans de l'acció de cooperar també són importants per dissenyar conjuntament diferents estratègies. No solament recursos econò-

mics, sinó tot el que tenim a disposició per avançar en aquest procés de transformació.

6. Tres realitats del sud

Aquest apartat pretén presentar tres realitats diferents, en tres contextos de països del sud, que han permès elaborar un seguit de reflexions entorn de la temàtica de la cooperació i l'educació i que reflecteixen els aspectes anteriorment esmentats.

Després d'incloure algunes reflexions, presentarem aquestes realitats que han permès deduir i reordenar les idees expressades.

- Cooperació a la comunitat rural de Papaturro (Río San Juan, Nicaragua).
- Intercanvi, coneixement, descoberta. Realitat de l'MST del Brasil.
- Punt de trobada. Treball per a la transformació als *bateys* de la República Dominicana.

6.1. PROCÉS D'IMMERSIÓ EN LA COOPERACIÓ

El procés d'immersió inclou aquests quatre moments:

1. Inserir-se en una realitat ja existent.
2. Acollida, convivència dia a dia, observació i descoberta.
3. Analitzar la realitat en clau educativa, i amb la mirada i la concepció de com són i com funcionen les coses, del que ja hi ha i es té.
4. Recopilació d'informació dels diferents aspectes de la realitat.

6.2. ALGUNS CONSELLS BÀSICS PER A AQUEST PRIMER MOMENT

— És important conèixer la història del lloc, saber què succeí, com s'esdevingueren les coses, per comprendre d'on ve tot el que veiem i ens trobem. També hem de saber quins projectes hi han intervingut, com vivien abans... El passat és útil per entendre el present i alhora ens dóna elements per projectar el futur.

— Tenir presents les causes de rerefons que porten la comunitat, grup

o barri a viure com ho fan, o tenir en ment les causes de la pobresa a un nivell estructural, del sistema econòmic nacional i internacional. Cal entendre que la vida de la comunitat està en dependència d'altres factors externs a la comunitat, i que els problemes tenen una dimensió global.

— Amarar-se d'aquest entorn: com s'organitza la comunitat, quins organismes i institucions hi són presents, conèixer-los, saber què fan, com treballen, quins objectius tenen, per buscar punts de contacte i actuacions conjuntes, integrals i globals. No cal repetir actuacions, ni trepitjar-se.

6.3. QUÈ ÉS I QUÈ NO ÉS COOPERAR...

— No és creure'ns indispensables; si pensem que ho som, ens situem en una posició de superiors i experts, i caiem en actuacions prepotents.

— Sí que és sentir-se coresponsables de les accions que s'han de dur a terme.

— Sí que és saber comprendre, respectar, acceptar els processos que s'estan donant.

— Sí que és arribar a un consens, prendre decisions i projectar accions a partir dels diferents coneixements i habilitats de les dues parts.

— No és creure que posseïm el coneixement i la informació per saber com han d'anar les coses.

— No és canviar per imposar, capgirar o pretendre que les coses siguin d'una manera diferent, semblants a models que aportem des de les nostres concepcions.

— Sí que és canvi, però un canvi lent, progressiu, que avança cap a una millora i un desenvolupament autònoms, donats per la mateixa iniciativa de les persones que desitgen i imaginen el canvi.

— Sí que és treballar per al desenvolupament autònom i no dependent.

— No és fer grans propostes, que enlluernin la població autòctona i captin el seu interès, però que comportin la necessitat de l'altre, dels recursos aliens a la mateixa comunitat.

— Sí que és tenir en compte els recursos que tenim a disposició, l'adequació d'aquests al medi, sense que siguin una dependència externa a les possibilitats locals, ni hipotequin el futur de l'ecosistema.

— Sí que és participar a partir de l'optimització dels recursos, aprofitant el que tenim al nostre entorn més immediat.

— Sí que és saber quina importància tenen per a la mateixa comunitat els diferents projectes de desenvolupament comunitari.

— Sí que és tenir en compte les línies i polítiques institucionals referents a la temàtica. Per exemple, si treballem en educació cal conèixer els plans nacionals de política educativa del Ministeri d'Educació. Així anirem descobrint les limitacions i les dificultats per desenvolupar els objectius i podrem buscar alternatives conjuntament.

— No és creure'ns els protagonistes de les accions. No s'ha de caure en les comparacions entre allà i aquí, o intentar copiar models, sinó que cal crear conjuntament des de dins mateix.

— Sí que és saber ser present en el moment oportú i desaparèixer en el moment idoni. El cooperant hi està de pas, inicia la seva feina i l'acaba. Cal deixar que el transcurs de les accions futures vagi a compte de la mateixa comunitat.

— No és arrelament, ja que l'arrelament fa caure en la dependència. Arrelament no és igual a seguiment, continuïtat.

— Sí que és aprendre una nova manera d'estar, en un procés d'interacció on es dona una relació bidireccional, en un entorn i context concrets, amb unes característiques determinades, amb la finalitat de produir un canvi.

Per a la persona que es troba en una experiència amb les realitats del sud, s'esdevenen també importants canvis en la manera de percebre i entendre la situació concreta i global, i els problemes, en el desenvolupament d'habilitats personals, en la projecció i optimització de les capacitats d'adaptació, els estils i opcions de vida, la revisió d'actituds i comportaments propis de la societat occidental, l'obertura d'horitzons...

6.4. COOPERACIÓ A LA COMUNITAT RURAL DE PAPATURRO (RÍO SAN JUAN, NICARAGUA)

Context geogràfic

La comunitat rural de Papaturro pertany al refugi de vida silvestre de Los Guatusos. Es troba situada en el Departament de Río San Juan, i té com a principal municipi San Carlos. La major part de la zona del Departament de Río San Juan es caracteritza per ser zona rural.

Context socioeconòmic

Les principals activitats econòmiques que s'hi desenvolupen són les que se centren en l'agricultura i, en aquesta zona, sobretot en el conreu del *frijol*, l'arròs, el *caco* i el plàtan. La gran majoria de la població són petits camperols que tenen una parcel·la de terra i sobreviuen del seu treball, i les famílies més humils treballen com a temporers en algunes plantacions al llarg de diferents mesos.

En aquesta zona de protecció i reserva natural, cal trobar l'equilibri entre les activitats de productivitat i la preservació de l'entorn natural.

Població

El total d'habitants de la zona és de 700, aproximadament, distribuïts en diferents assentaments comunals. La característica d'aquestes famílies és que la gran majoria, durant l'època de la revolució sandinista, es refugiaren a Costa Rica. En els darrers anys s'ha produït un repatriament d'aquestes famílies a les seves zones d'origen.

Organització

La comunitat de Papaturro s'organitza a través del Comitè de Desenvolupament Comunal, la funció del qual és vetllar pel desenvolupament i el sosteniment de la comunitat, atenent les persones i les necessitats que sorgeixen. Des del comitè, es vertebreren tots els projectes de desenvolupament. També és responsable de l'administració, la gestió i el finançament. S'intenta que tota la comunitat hi participi, tot i que hi ha un òrgan executor, format per set representants escollits pels membres de la comunitat.

Projectes

Els principals projectes del comitè són:

- El cens poblacional.
- L'acreditació cedular.
- La identificació de cada membre a partir de cartilles.
- La legalització de terres (sobretot pel que fa a l'arribada de nous repatriats a la zona, i per tant el sorgiment de nous assentaments comunals).
- L'arribada del telèfon.
- Arranjar camins, construir passarel·les i ponts, sobretot per tal de facilitar les comunicacions en època hivernal, en què l'abundància de fang i aigua talla i barra molts dels accessos entre diferents assentaments comunals i serveis de la zona.
- Construir escoles.
- Construir latrines a les escoles.
- Construir un menjador escolar.
- Aportar recursos a les escoles: ajut econòmic a les mestres de les comunitats.
- Ajuda alimentària als infermers que es responsabilitzen de la zona.

Context educatiu

A la zona hi ha dues escoles en funcionament: Pueblo Nuevo, núm. 1 i Papaturo. L'escola de Papaturo és conduïda per un mestre o mestra titulat i enviat des de la delegació de San Carlos del Ministeri d'Educació. L'altra mestra és membre de la comunitat i ha estat formada des de la mateixa comunitat per tal de portar a terme la tasca educativa amb els infants de la zona.

La línia de treball de l'escola segueix el que es facilita en els diferents programes del Ministeri. S'ofereix el que aquests programes contemplin, amb l'ajuda directa dels llibres de text que es troben més o menys disponibles per a l'alumnat.

Respecte de l'horari escolar, cal dir que al llarg de la setmana les classes es desenvolupen entre dos quarts de vuit del matí i les dotze del migdia. A la tarda no hi ha classes, perquè a partir de les quatre ja no és possible treballar amb la llum del dia i no hi ha llum elèctrica a la zona.

Les funcions principals dels mestres rurals en aquestes escoles són:

- Orientació, organització i direcció de la tasca educativa.
- Realització del seguiment de cada infant en particular.
- Es responsabilitza de l'avenç i la superació dels aprenentatges.
- Es responsabilitza del control i el seguiment i, per tant, de l'elaboració de les avaluacions de curs, com a sol·licitud del MED.
- Garanteix els objectius que es proposen per a cada grup.
- Preparació i elaboració de material que ajudi en el procés d'ensenyament-aprenentatge de cada una de les àrees.
- Contactes i relacions amb els pares i mares de l'alumnat, organització de reunions i resolució de problemes.
- Model de referència adult i exemple per als infants.
- Garantia de disciplina i ordre.
- Realització de la seva tasca amb una dedicació total per tal de garantir un futur millor a les noves generacions de la comunitat.

Conclusions i reflexions entorn de l'experiència

Després d'haver estat convivint i col·laborant conjuntament en l'àmbit educatiu de la zona, partint de la fase d'observació i participació directa, es valora que:

- Cal partir del que realment es pot fer, del que és viable des del punt de vista del desenvolupament autònom.
- Hi ha una *necessitat de recursos materials* per al desenvolupament

de les tasques i activitats que des del mateix programa d'educació es plantegen, ja sigui material fungible o d'infraestructura bàsica per a les escoles. Per exemple, l'escola no té latrines, i aquest és un dels projectes pendents des del Comitè de Desarrollo Comunal.

També cal veure com el mateix entorn natural pot aportar una gran riquesa de recursos, que poden ser aprofitats i integrats com a estratègies d'ensenyament-aprenentatge.

— Quant a les metodologies d'ensenyament-aprenentatge, sovint s'utilitzen els mètodes memorístics. També es dóna una certa limitació als llibres de text, i de fet aquests tenen poc a veure amb la realitat del context immediat. Els llibres de text emprats actualment presenten continguts molt allunyats de la realitat en què es troben els infants de les zones rurals. Ens trobem amb models educatius moltes vegades colonials, importats, que no serveixen per a les necessitats i circumstàncies particulars de les comunitats. Un exemple clar és el de nombroses il·lustracions en els llibres de text de telèfons, cotxes, trens... i altres mitjans de comunicació, reflex d'una societat desenvolupada, que no manté cap relació amb la vida que es fa a la zona.

— Es fa necessari, des de les escoles com a organisme viu dins de la comunitat, estar en contacte i coordinació amb el Comitè de Desarrollo Comunal i els altres organismes presents a la zona: Puesto de Salud, organismes mediambientals...

— La formació dels mestres de les escoles és una qüestió bàsica en aquests contextos empobrits, on sovint decau la motivació per les dificultats i els obstacles que cal superar.

En aquests contextos difícils, els professionals que porten a terme diferents tasques senten la necessitat d'un suport a l'hora de resoldre problemes i de donar resposta a totes les necessitats que van apareixent.

En un context com aquest, on les coses no són senzilles i quan el problema de fons és el de la pobresa, hem de ser conscients del gran esforç que representa superar el dia a dia i les dificultats.

Cal tenir present, a més, que en la mateixa comunitat encara s'està treballant per al desenvolupament comunal més immediat, d'organització i atenció de necessitats bàsiques, sobretot de supervivència familiar. Es donen economies escasses que porten a situacions d'extrema pobresa. Alguns dels infants que assisteixen a l'escola no tenen cobertes les necessitats bàsiques d'alimentació, sanitat, higiene... i, per tant, la seva estada a l'escola es veu dificultada per problemes de desnutrició i altres malalties. Aquests infants tenen un paper actiu dins les famílies, perquè contribueixen a l'economia familiar o, les noies, en la cura dels germans petits, fet que provoca algunes absències i, per tant, irregularitats en el seguiment.

6.5. INTERCANVI, CONEIXEMENT, DESCOBERTA. REALITAT DE L'MST DEL BRASIL

Context

El Moviment dels Sense Terra del Brasil està estès a la gran majoria dels estats del país. L'MST és el moviment de treballadors i treballadores rurals sense terra del Brasil, autònom dins dels moviments sindicals, sense vinculacions polítiques ni religioses.

Avui, parlar del Brasil des del punt de vista del sistema agrari és endinsar-nos a desvetllar les injustícies a què estan sotmesos els camperols que no són propietaris de la terra.

L'actual estructura agrària és sostinguda pels interessos capitalistes de multinacionals que posseeixen grans explotacions comercials, d'antics i nous propietaris —*fazendeiros*— que especulen des dels despatsos de São Paulo... En definitiva, la concentració de terra en mans de pocs i poderosos desbanca d'entrada milers i milers de camperols que voldrien treballar la terra i, per tant, han de sotmetre's a l'explotació.

El Brasil és un dels països llatinoamericans en què hi ha més latifundis i *fazendas* en mans de riquíssims propietaris. Aquestes propietats ocupaven, l'any 1985, el 58,5 % del total.

La justa distribució de la terra ha representat una lluita constant per guanyar terra i així poder sobreviure. L'elevat cost de vides humanes al llarg de la història és el que ha continuat empenyent la reacció massiva de les bases camperoles. I és que el Brasil ha estat des de sempre un país de revoltes camperoles prou significatives i avui, com mai, s'han aixecat amb força els treballadors que, sense tenir terra, la reclamen per conrear-la i així assegurar-se un dret a viure amb dignitat.

Després de tot un procés històric de lluites camperoles, neix l'MST

Els principis de l'MST definits a la trobada fundacional responen a tres grans objectius:

1. La terra
2. La reforma agrària
3. Una societat més justa

— *Una terra* que assegura la supervivència de molts treballadors, en la mesura que és font de treball i aliment per a moltes famílies. Supervivència, per tant, econòmica, que dins el moviment es converteix en una motivació principal: resoldre el problema econòmic i de supervivència de milers de camperols sense terra ni treball.

— *La reforma agrària* és un objectiu ampli. S'entén com el conjunt de mesures que hauria de prendre el govern per tal de canviar l'estructura

agrària i així garantir la terra a tots els agricultors que la volguessin treballar. A més, hi ha les mesures complementàries de política agrària, com ara els crèdits, l'assistència tècnica, l'assegurança rural..., necessàries per a la rendibilitat de la petita producció.

— *Per una societat més justa* on no hi hagi ni explotadors ni explotats. I on el govern s'identifiqui amb els interessos de les classes populars, especialment dels treballadors rurals i urbans. Lluitar, doncs, pels canvis socials i polítics del país.

Raó de ser

L'abast i la importància qualitativa de l'MST, tant en l'àmbit polític i social com en l'àmbit sindical, ens permet reflexionar sobre el seu paper en el si de la societat brasilera.

El paper del Moviment no és altre que el de provocar el canvi, la transformació de la societat. Si bé està centrat en la problemàtica dels sense terra, i per tant en la realitat camperola del Brasil, tampoc no exclou els sense sostre, els marginats de les grans ciutats. La problemàtica és la mateixa i les causes, també; així doncs, les transformacions que cal fer són en bé de tothom.

La funció del moviment és garantir que la reforma agrària sigui factible a tot el país. Que els treballadors i treballadores sense terra tinguin accés al treball productiu de la terra. Una terra que està en mans de pocs, que està acumulada per un poder que fa del sistema agrari un sistema desigual. La lluita per la reforma agrària pretén trencar aquesta estructura latifundista, on uns quants viuen dels privilegis acumulatius, i la resta malviu. Que el 70 % de les terres cultivables del Brasil estiguin en mans d'un 1% de la població és una vergonya!

Per tant, els mitjans que el Moviment dels Sense Terra utilitza per fer aquesta lluita pretenen provocar el canvi i la transformació social. Entre aquests mitjans, destaquen les ocupacions de terra «improductiva», i a partir d'aquí l'alt nivell d'organització que han desenvolupat i continuen desenvolupant. Ocupar, organitzar-se, resistir, produir... és ja l'inici del canvi que es vol promoure. És fer realitat el projecte de sí a la vida i sí al treball per la terra.

Un altre mitjà del Moviment en tota aquesta lluita són les diferents àrees organitzatives; la de producció, les cooperatives, l'educació... totes són manifestació d'aquesta lluita des de les mateixes bases, en coordinació i treballant com a moviment.

Dins el moviment es compten ja més de trenta cooperatives de producció; segons estudis, la seva producció és tres vegades superior a la producció prèvia a l'ocupació. També cal comentar que diferents membres del Moviment han estat assassinats i d'altres han estat presos, jutjats per la mateixa força pública de l'Estat i pels pistolers dels *fazendeiros*.

Una altra activitat que pren molta força i molt de pes en el si de l'MST és el paper que s'atorga a l'educació i la formació per poder garantir l'assoliment dels objectius de tot aquest projecte. Una educació que respon als principis de Paulo Freire sobre l'educació popular:

«els processos d'educació popular tenen com a objectiu l'enfortiment i la consolidació de les organitzacions de classe».

En el cas de l'MST, és des del mateix moviment que, d'una manera organitzada, els camperols treballadors s'han anat consolidant com a classe. I per tant, des de dins mateix ha estat possible el sorgiment de l'educació.

«això comporta un esforç actiu, ordenat i sistemàtic d'anàlisi, estudi i reflexió sobre la pràctica per transformar-la».

El sector d'educació de l'MST realitza grans esforços, amb molta voluntat per fer de la realitat educativa dels campaments i assentaments una pràctica i una teoria educativa. Ambdues són necessàries i, per aquest motiu, és a partir de les pràctiques que es continua reflexionant i analitzant. Perquè l'educació ha de ser el mitjà i la fi d'aquesta transformació.

«l'educació popular no busca conèixer o contemplar la realitat social des de fora, sinó que pretén desxifrar des de l'interior del moviment històric el seu sentit, intervenint activament i conscientment en la seva transformació».

El model educatiu que proposa l'MST és, precisament, conèixer la realitat del moviment, viure-la, donar a conèixer la lluita per la reforma agrària, anar del concret al general. Entendre la concepció general de la realitat a partir d'entendre la situació del campament o assentament. Amb la mateixa educació fan possible comprendre la realitat més immediata que els envolta, prendre consciència dels processos que han emprès, i a partir d'aquí s'aconsegueix treballar per a la transformació de la realitat.

«l'educació popular com a suport a la tasca d'eleva els nivells de consciència política, millorar la capacitat de moviment i fer viable l'adquisició dels coneixements, habilitats i destreses per participar del poder social i la gestió col·lectiva dels mitjans de producció».

En els principis filosòfics de l'educació a l'MST, s'hi inclou una educació que sigui capaç d'intervenir i transformar la realitat a partir de desenvolupar la consciència crítica, la consciència organitzativa, per construir noves relacions socials, interpersonals i productives en el medi rural. En

definitiva, l'MST promou un tipus d'educació integral, que englobi dimensions politicoideològiques, morals, culturals... a partir del saber fer i del saber ser.

«l'educació popular vindria caracteritzada pel seu caràcter democràtic, per l'orientació cap a la integralitat i per una atenció a les necessitats educatives».

L'organització de les escoles respon a criteris democràtics en la mesura que l'alumnat ha d'aprendre a ser actiu i participi en el si de l'escola i la seva organització. L'escola és un lloc per aprendre la democràcia i per aprendre a decidir, a respectar, a participar en les decisions dels altres...

«es parteix de la realitat, en l'articulació entre l'educació i el treball, en la superació de la dicotomia treball intel·lectual/tr treball manual».

Les escoles dels campaments o assentaments no solament són un lloc per estudiar, sinó també un lloc per al treball.

«l'educador o educadora ha d'estar compromès amb les classes populars i, si és possible, ser membre o fins i tot dirigent del grup».

El professor o professora d'una escola d'un campament o assentament és un militant de l'MST, cal que assumeixi els principis del moviment. Per tant, caldrà que estigui preparat políticament i tècnicament...

Amb la creació del sistema educatiu de l'MST, a més de contribuir a la lluita per la reforma agrària, s'assegura l'educació per a tothom. Alhora que aconseguen alts nivells de qualitat educativa, garanteixen nivells de formació elevats, amb una organització del sistema educatiu fonamentada en la participació i el suport: participació en les trobades d'educadors i educadores, creació de comissions de treball, compartir experiències, creació i elaboració de material didàctic...

La descoberta en el si d'un dels campaments de l'MST permet prendre consciència de la importància de globalitzar la problemàtica i crear en el si del problema agrari una estructura de moviment de base identificat en la lluita per la solució al problema. Una lluita, però, des de baix, recolzada per importants sectors i professionals compromesos en la transformació estructural del Brasil. Cada un dels projectes i programes desenvolupats en l'MST dóna pistes i orienta sobre les formes d'actuació i participació popular i de restabliment de la democràcia real. Es tracta d'un testimoni viu i real del treball per al desenvolupament autònom i sostenible en el si d'un país caracteritzat per les fortes desigualtats socials. Un país de contrastos; un dels principals països productors de primeres matèries, i un tant per cent elevadíssim de la població morint-se de gana.

6.6. PUNT DE TROBADA. TREBALL PER A LA TRANSFORMACIÓ ALS BATEYS DE LA REPÚBLICA DOMINICANA

Context geogràfic

A la República Dominicana, un dels principals països productors de sucre, hi trobem les poblacions que viuen al voltant dels *bateys*: comunitats, zones nascudes a partir dels treballadors i treballadores de la canya de sucre. Amb el ressorgiment de la indústria sucraera moderna, el *batey* va anar adquirint connotacions diferents; ha passat a designar el *batey* central, lloc on es troba la fàbrica i la població relacionada amb les tasques industrials pròpies del procés d'elaboració; o a designar la comunitat rural agrícola, aïllada, marginada, habitada per treballadors lligats a la sembra i conreu, a la tala i al transport de la canya.

El *batey* té una connotació econòmica: està relacionat amb la plantació sucraera; una connotació geogràfica: gairebé sempre és una comunitat agrícola; i una connotació ètica: es considera el *batey* com el lloc on viuen els haitians (immigrants) o dominicohaitians, considerats «negres embrutats».

Context socioeconòmic

La indústria sucraera, principal indústria del país i ubicada en les zones dels *bateys*, necessita en un determinat moment grans contingents de treballadors per a les diferents tasques agrícoles; llavors es resolgué portar treballadors i treballadores d'Haití.

Actualment, la crisi de l'aparell productiu i de la indústria sucraera fa que la situació en els *bateys* sigui molt precària i els seus habitants —antics o actuals treballadors de les plantacions— visquin submergits en la misèria.

Condicions socials en el si d'un *batey*

— Índex elevat d'insalubritat, que es reflecteix en la mala nutrició, en la manca de serveis de salut, en la precarietat de l'habitatge, en l'estat de les latrines, en la presència d'escombraries, aigües brutes i estancades, en les llargues jornades de treball...

— Alt índex d'analfabetisme i manca de recursos a les escoles.

— Habitatges d'aproximadament 9 m², construïts amb taules i zinc.

— Deteriorament ambiental. Les barraques i cases dels treballadors no tenen aigua potable, cada latrina és utilitzada per diverses famílies i no hi ha un sistema d'eliminació de les escombraries.

— L'alcohol i la prostitució es van convertint en l'única via de diversió, amb la qual cosa es reproduïx una cultura de la pobresa.

Organització

En el si d'aquests contextos, diferents organitzacions realitzen treballs per tal de millorar les condicions de vida i el desenvolupament de les comunitats. També s'intenta facilitar la convivència entre els diferents pobladors i la d'aquests amb la resta del país i societat dominicana.

Aquest és el cas d'UJEDO (Unión de Juventud Ecuménica Dominicana), que està acompanyant i animant un procés de desenvolupament integral de la infància, adolescència i les dones d'alguns dels *bateys* de la Divisió Duquesa (Departamento de Santo Domingo).

Els espais que aquesta organització de base ha anat obrint per fer front a la pobresa són:

- L'educació inicial: es procura que els nens i nenes de 2 a 6 anys participin del projecte de l'Escuelita.

- La salut: creació d'un centre de salut, amb programes de vacunació, prevenció, atenció mèdica i farmàcia popular.

- L'animació del temps lliure: recreació i esports per a diferents grups d'edat.

- L'animació cultural: grups de teatre, folklore, ball, corals.

- La formació professional: mitjançant cursos d'especialització tècnica, fusteria, mecànica...

- El medi ambient i el treball agroforestal: assegurar l'abastament d'aigua, la recollida d'escombraries, la construcció de latrines i l'impuls d'experiències agroforestals.

Es pretén també fomentar els espais de diàleg, l'organització comunitària, per garantir el desenvolupament de la població del *batey*.

La gran majoria de programes es porten a terme a partir d'un centre cultural, El Colibrí, situat en un dels *bateys* de la zona. Mitjançant metodologies d'animació sociocultural, es pretén millorar les condicions i la qualitat de vida de la població, en concordança i en equilibri amb el medi ambient. La crisi del medi ambient es considerada des de l'entitat un dels factors relacionats amb la pobresa.

Conclusions i reflexions entorn de l'experiència

Conèixer de prop els programes que des d'una organització social de base es realitzen en un context permet descobrir les vies que, des d'aquests contextos de pobresa, cal assajar per a l'optimització màxima dels recursos.

Una bona organització que busqui sempre atendre les necessitats de la comunitat, que n'atengui els interessos propis, que busqui la paraula, la

participació, el protagonisme dels membres comunitaris... mostra des d'on i com cal situar-nos quan fem cooperació.

Amb limitacions, però també amb tots els esforços, la imaginació i la creativitat per tirar endavant propostes de canvi i millora ens fan relativitzar el paper que donem des d'aquí al projecte de cooperació escrit i presentat per convenis i subvencions dels nostres països. Hi ha un dia a dia que no podem oblidar i que sovint condiciona el desenvolupament d'aquest projecte. Hem de tenir la capacitat de ser flexibles i adaptar-nos a les condicions de l'entorn. Marquem massa sovint exigències que ni nosaltres mateixos, des de les nostres organitzacions, no som capaços de resoldre.

La confiança en una contrapart que està treballant en unes determinades condicions, amb un voluntariat, amb recursos limitats i amb poblacions amb alts graus de pobresa hauria d'estar més enllà de la correspondència d'unes factures i justificants econòmics. Hi hauria d'haver altres factors avaluatius que ens permetessin centrar la relació de cooperació entre ONG i contraparts més enllà de les estrictament economicistes.

7. Treball des de la solidaritat: l'educació per al desenvolupament

7.1. CONCEPCIÓ

En aquest apartat es proposa apuntar alguna altra cosa referent a l'educació per al desenvolupament com una forma més de solidaritat internacional, amb la finalitat de treballar per pal·liar les conseqüències de les desigualtats entre els països del nord i els del sud.

L'educació per al desenvolupament es defineix com aquella educació realitzada des dels països del nord i per als països del nord, conscients que part de la responsabilitat és deguda a les formes de vida i nivells assolits en nom del desenvolupament a les nostres societats occidentals.

Cal plantejar un tipus d'educació per al canvi social, en vista a una millora de la qualitat de vida de tota la població mundial, sense exclusions, i que qüestionï els models i valors dominants, principals causants de tanta pobresa.

Des de la informació, la sensibilització i la conscienciació sobre les problemàtiques del moment actual, sobretot les que afecten a escala planetària i perjudiquen una gran majoria de la població mundial, podrem anar avançant cap a l'assoliment de certs nivells de justícia social, solidaritat, participació i democràcia real.

L'educació per al desenvolupament, segons Moxon, s'aconsegueix mitjançant un procés que comporta comprensió i empatia amb altres cultures, valors i formes de vida de la gent, i que ofereix una visió de les estructures de poder, de les interdependències i els processos que controlen el desenvolupament.

L'educació per al desenvolupament és una aposta per educar la gent entorn de les desigualtats socials entre el nord i el sud, i entorn de les estructures que les perpetuen i les reforcen.

L'educació per al desenvolupament també pretén ser una forma d'acostar-nos al nostre món, de conèixer què passa més enllà de les informacions que ens arriben pels mitjans de comunicació i d'aquesta cultura dominant. Vol dir estar-ne informats, comprendre'l, tenir una visió global i interdependent tant dels problemes com de la recerca que es duu a terme per solucionar-los.

L'educació per al desenvolupament, a més d'un primer moment d'informació i coneixement, també vol incidir en l'educació i formació personal i col·lectiva. Això ha de permetre provocar en la persona canvis individuals sobre el seu esquema de valors i sobre les visions personals del món, la manera d'actuar i, en definitiva, de promoure el propi desenvolupament de forma integral amb equilibri i harmonia amb l'entorn immediat i global.

Aquesta educació per al desenvolupament també ens obrirà pas a la implicació i al compromís. Pretén ser generadora de canvis i transformacions socials, però per això calen les persones, cal la societat civil i cal que aquesta es mobilitzi en pro d'una causa i un compromís social.

7.2. EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT; UNA RELACIÓ I UN PROCÉS PER AL CANVI

És partint d'aquesta concepció d'educació per al desenvolupament que podem parlar d'un tipus d'educació que no pretén ser fragmentada o una parcel·la d'un determinat tipus d'educació, sinó que com a tal pretén ser *relació*. Una educació que posa en relació els subjectes de l'educació amb l'entorn on aquesta es desenvolupa, amb les problemàtiques, amb el més enllà d'uns coneixements teòrics del món, de les cultures, de la ciència... els posa en relació amb els processos globals de desenvolupament.

Podríem dir que, fruit d'aquest procés de relació, l'educació per al desenvolupament facilita:

- un coneixement
- uns valors
- una transformació

7.3. CONTINGUTS

Els continguts de l'educació per al desenvolupament els podríem desglossar en:

- *Finalitat:*

La finalitat de l'educació per al desenvolupament és aconseguir el canvi i la transformació de la nostra localitat, el nostre país i el nostre món participant en els processos de coneixement i comprensió, de canvi d'actituds i valors, i en pro d'un desenvolupament sostenible.

- *Objectius:*

- Analitzar les causes de les desigualtats i de la pobresa de les poblacions del sud.

- Difondre els problemes existents en les relacions desiguals entre el nord i el sud.

- Prendre consciència de l'abast dels problemes, de les repercussions de les nostres accions, de la interdependència.

- Sensibilitzar la població, aconseguir consciència social sobre determinades problemàtiques.

- Implicar les persones i aconseguir participació activa en els processos de desenvolupament.

- Fomentar valors a favor de la cooperació, la pau, la justícia, el respecte per als drets humans i la solidaritat entre pobles.

- *Destinataris:*

No hi ha limitacions en els destinataris dels processos d'educació per al desenvolupament. Des del més gran al més petit, es pot concebre la capacitat per educar-nos entorn d'aquestes temàtiques i entrar a formar-ne part, sigui quin sigui el moment de l'etapa vital.

- *Àmbits:*

L'educació per al desenvolupament s'està realitzant des de diferents àmbits d'acció:

- L'escola és un dels principals; l'educació formal permet incloure dins el projecte educatiu del centre el treball de l'educació per al desenvolupament com a eix transversal, tal com marca la reforma educativa.

- Els espais de lleure com ara centres d'esplai, colònies i camps, ludoteques, casals temporals... constitueixen àmbits privilegiats per treballar les qüestions referents a l'educació per al desenvolupament; treballar valors i actituds forma ja part del treball integral en aquests contextos.

tos on l'animació sociocultural és una bona eina dinamitzadora també de l'educació per al desenvolupament.

— L'àmbit de l'educació informal: mitjans de comunicació, propostes de participació ciutadana a escala local, municipal, nacional, campanyes de mobilització de la societat civil... són també espais on es treballen alguns dels objectius i les finalitats de l'educació per al desenvolupament.

• *Metodologia:*

La metodologia activa i participativa, d'acció-reflexió, democràtica, és la que hauria d'incloure qualsevol procés d'educació per al desenvolupament. La utilització d'estratègies de treball cooperatiu i no competitiu, d'aprofitament de recursos i optimització d'aquests, de foment de l'esperit críticoconstructiu, basant-se amb el diàleg i el respecte per la diversitat d'opinions.

Diferents estratègies educatives s'utilitzen en l'educació per al desenvolupament, en funció sempre de l'àmbit des d'on ens situem per realitzar-la. Si partim d'un context escolar ens haurem d'adaptar a les metodologies pròpies d'aula i centre, la qual cosa no vol dir pas renunciar a innovar i aportar dissenys específics per a aquests objectius.

Per exemple, per acostar-nos a les realitats de les poblacions del sud, per conèixer les condicions en què viuen els seus habitants i entendre aquella realitat, s'utilitza molt l'estudi de casos com a metodologia de treball. El dilema moral també ens és útil per reflexionar sobre les solucions a determinades problemàtiques o, per exemple, la resolució de conflictes, els jocs de rol o de simulació...

• *Recursos:*

Quant a recursos d'educació per al desenvolupament, cal dir que estan elaborats pràcticament des de les mateixes ONG que inclouen, entre les seves polítiques, l'educació per al desenvolupament com una forma més per eradicar la pobresa dels pobles del sud.

De la mà de les principals ONG podem trobar un gran ventall de recursos educatius, didàctics i de dinamització:

- Llibres i documents d'estudi.
- Vídeos informatius i divulgatius.
- Material didàctic per treballar a les escoles, amb propostes curriculars i propostes de caire més general per a tot el centre.
- Recursos d'animació: tallers, exposicions, menjars, jocs, teatre...
- Jocs i tallers per a l'àmbit del lleure.
- Propostes integrals en el si d'una campanya d'informació-acció sobre una determinada temàtica.

- Propostes per treballar amb el comerç just.
- Festes de solidaritat.
- Material informàtic: CD, pàgines web sobre recursos i coordinació d'iniciatives d'educació per al desenvolupament...

Ja per finalitzar el que ha estat aquest treball d'aproximació i aportació entorn d'aquests conceptes, direm que, en el moment actual, cal omplir de contingut històric, concret i realitzable l'aposta per la solidaritat. Segons Ignació Ellacuría, historitzar no vol dir explicar la història d'un concepte, sinó posar-lo en relació amb la història concreta.

Ens queda, doncs, la via de posar en relació amb la nostra història actual, la que obrim amb l'actual any 2000, tot el que continuem realitzant des de la cooperació per al desenvolupament i l'educació per al desenvolupament, amb clau de revisió, de reinvençió i de recreació. Prenem les aportacions de Luis Aranguren sobre aquesta proposta d'educar en la solidaritat; aquest autor parla de quatre moments:

a) *Desemascarar* les falses realitzacions de solidaritat, posar al descobert les contradiccions de la moda de la solidaritat, sobretot aquesta que se'ns ofereix buida de continguts.

b) *Verificar el valor de la solidaritat*. Com hem pogut veure en les experiències de contacte i relació amb els pobles del sud, és des d'allí des d'on neixen moltes i creatives respostes solidàries. Conèixer a fons les tasques que realitzen aquelles organitzacions que treballen amb les poblacions empobrides per tal de convèncer-nos, en temps de desencís, desmotivació i cansament, que és possible assajar propostes alternatives i transformadores amb les circumstàncies i els recursos que tinguem a disposició. Existeixen moltes «microutopies» solidàries generades des del sud. Són organitzacions populars que lideren moviments socials de base amb transcendència sobre les estructures socials del context, i amb transcendència fins i tot internacional.

c) *Estimar el valor de la solidaritat*, ja que mitjançant l'estimació coneixem la realitat en forma de reconeixement.

d) *Realitzar el valor de la solidaritat* en la mesura de les pròpies capacitats. Això comporta incorporar de manera efectiva i vital el valor de la solidaritat al projecte de vida als criteris que un tingui sobre determinades qüestions: plantejament professional, utilització del temps lliure, dels diners...

En definitiva, vivim un moment amb grans reptes per assumir, lluny de caure en el pessimisme de l'època. Hi ha motius per continuar creient en l'esperança i en les utopies, i per resistir davant les contradiccions d'un món i d'un temps d'altres velocitats. I cal revalorar el paper i la importància de la cooperació per al desenvolupament i l'educació per al desenvolupament, pel valor intrínsec que té cada una de les formes de fer solidaritat.

Reflexionar, ser crítics, analitzar, estudiar... va ajudant a obrir nous espais de treball i no deixa de ser una contribució més al treball per a la justícia i la solidaritat entre els pobles.

Referències bibliogràfiques

- ARANGUREN GONZALO, L.: *Ser solidario, más que una moda*. Cáritas Española. Suplement núm. 376, setembre de 1997.
- DÍAZ-SALAZAR, R.: *Redes de solidaridad internacional. Para derribar el muro Norte-Sur*. Madrid: Hoac, 1996.
- FREIRE, P.: *L'educació com a pràctica de la llibertat*. Vic: Eumo/Diputació de Barcelona, 1987. Textos Pedagògics.
- INTERMÓN: *Per entendre el món. Conceptes clau: relacions nord-sud*. Barcelona: Octaedro, 1995. Dossiers Intermón.
- PUIG, J. M.: *Teoría de la educación. Una aproximación sistémico-cibernética*. Barcelona: PPU, 1986.
- SEBASTIÁN, L. de.: *Mundo rico, mundo pobre. Pobreza y solidaridad en el mundo de hoy*. 2a ed. Santander: Sal Terrae, 1993. Presencia Social.
- SOLER ROCA, M.: *Educación y vida rural en América Latina*. Uruguay: Instituto del Tercer Mundo, 1996.

Altres referències a:

Documents de l'MST (Brasil).

Documents i projectes de UJEDO (República Dominicana).

Projectes-memòria Comunidad de Papaturo-Río San Juan (Nicaragua).

Paraules clau

Solidaritat

Cooperació

Educació pel desenvolupament

Interrelació

Globalització

Interdependència

Desigualtats socials

Relacions nord/sud

Transformació

Abstracts

En los inicios del nuevo siglo, en el seno de un contexto mundial con tendencia a la globalización, a la interdependencia y en un sistema mundial marcado por las desigualdades sociales entre los países del Norte y los del Sur, es necesario plantear un nuevo tipo de relaciones. Desde la solidaridad hay respuestas que nos permiten profundizar y reflexionar en la cooperación y en la educación para el desarrollo. Sin obviar el marco de referencia desde donde nos situamos cuando realizamos acciones y proyectos de cooperación y educación para el desarrollo, es necesario dar un paso más hacia los diferentes elementos intervinientes. Contemplar la cooperación desde la relación educativa en tanto que pone en contacto, dos realidades, dos elementos de un sistema de complejidad con la finalidad de provocar un cambio. Se desea, por tanto, contribuir a un proceso de transformación de una realidad para provocar un desarrollo integral.

Au début du nouveau siècle, dans le cadre d'un contexte mondial avec une tendance à la globalisation, à l'interdépendance et dans un système mondial marqué par les inégalités sociales entre les pays du Nord et ceux du Sud, il est nécessaire d'instaurer un nouveau type de relations. En partant de la solidarité, il existe des réponses qui nous permettent d'approfondir et de réfléchir sur la coopération et sur l'éducation en tant qu'instruments de développement. Sans s'opposer au cadre de référence à partir duquel nous nous situons lorsque nous réalisons des actions et des projets de coopération et d'éducation pour le développement, il est nécessaire de faire un pas de plus vers les différents éléments qui y jouent un rôle. Envisager la coopération du point de vue de la relation éducative du moment qu'elle met en contact deux réalités, deux éléments d'un système de complexité avec comme finalité le désir d'entraîner un changement. On souhaite pour autant contribuer à un processus de transformation d'une réalité pour provoquer un développement intégral.

At the beginning of a new century, at the heart of a global context tending towards globalisation, interdependency and an international system affected by the social inequalities between the North and the South, a new type of relationship is necessary. Aid gives us answers that enable us to reflect on what we do in co-operation and education for development. Without straying from the framework of reference in which we situate ourselves when we carry out acts and projects of co-operation and developmental education, it is necessary to take another step towards the different participating elements. It looks at co-operation from the perspective of the educational relationship inasmuch as it puts two realities, two systems, and two features of a complex system in touch, in order to cause a change. A contribution to the process of changing reality by causing a fundamental development is therefore desired.